

"אחד הדברים הכי אבסורדיים הוא שרק בכלא הן הרגישו סוף־סוף מוגנות"

תמר דהאן, עובדת סוציאלית, פועלת למען נשים שהורשעו ברצח של בן זוגן המתעלל. אחרי שהביאה לשחרור מוקדם של רבות מהן, היא מספרת למה בעיניה הן לא רוצחות, ומה צריך לעשות כדי למנוע את המקרים הבאים

16:11 17.02.2021 איילת שני

ספרי על עצמך.

אני עובדת סוציאלית, תחום ההתמחות שלי הוא נשים נפגעות אלימות ונשים בזנות. אני דוקטורנטית באוניברסיטת תל אביב, ואני גם מגדירה את עצמי כפמיניסטית ואקטיביסטית למען נשים שהורשעו בהמתה של בן זוגן המתעלל.

האזינו לכתבה (הוקלט באולפני הספריה המרכזית לעיוורים ולבעלי לקויות קריאה):

את משתמשת במילה המתה, לא במילה רצח.

כן, ובכוונה תחילה.

נדבר גם על זה. איך הגעת לנשים הללו?

בתואר השני רציתי לעסוק במסגרת התזה שלי באלימות נגד נשים. גיליתי שאין כמעט מחקרים בנושא של נשים שהורשעו בהמתת בן הזוג. פניתי לשב"ס, למשטרה, ללשכה המרכזית לסטטיסטיקה, אבל לא קיבלתי מהם את המידע הבסיסי ביותר — כמה נשים כאלו ישנן במדינת ישראל. התחלתי לעשות תחקיר משלי, חרשתי ארכיונים ומאגרי מידע, ונוכחתי לדעת שמאז מקרה כרמלה בוחבוט, ב-1994, נרשמו 20 מקרים כאלו. מתוך 20 הנשים הללו, שמונה יושבות בכלא. קיבלתי אישור מהשב"ס לראיין אותן — רק אחת לא רצתה להשתתף במחקר. שבע מתוך השמונה שיתפו פעולה.

פגשת אותן בנווה תרצה.

וחווייתי טלטלה איומה. עד אז שמעתי עשרות ומאות סיפורי אלימות קשה ממטופלות שלי, אבל זה היה שונה. הסיפורים ששמעתי מהן הולכים איתי עד היום. אלימות פיזית, נפשית, מינית, כלכלית. סיפור שלתדהמתי חזר על עצמו היה שבן הזוג נהג להושיב את האישה על כיסא וליידות בה סכינים. סיפור אחר ששמעתי מכמה מהן היה שבן הזוג נהג להכות את האישה ולחנוק אותה, עד שהתעלפה — ואז, כשהיא מחוסרת הכרה, אונס אותה. אחת הנשים שהיתה בהריון נגררה בשערה בחדר המדרגות כמה קומות, זה גרם לה ללידה מוקדמת. מעבר לעדויות, שהיו קשות ומחרידות, לנשים

הללו נעשה עוול נורא. הזדעזעתי לגלות שהן פנו, שוב ושוב, לרשויות, ופניהן הושבו ריקם. דלאל דאוד, למשל, הגישה 26 תלונות במשטרה. המדינה לא עשתה כלום כמעט, פעם אחר פעם (דאוד הורשעה ברצח בן זוגה המתעלל ונידונה ל-24 שנות מאסר — א"ש).

חלק מהן הצליחו אפילו להשיג צו הרחקה. לא עניין של מה בכך. ובכל זאת ההתעללות נמשכה.

יותר מזה, חלק מהגברים הללו נעצרו ואף נאסרו, אבל אחרי כמה חודשים בכלא חזרו הביתה והמשיכו כרגיל. אני, אגב, מאמינה שהם היו יכולים להשתנות, אבל כשאין משאבים לטיפול ולשיקום, למה שהם ישתנו? הם חוזרים הביתה וממשיכים מאותה נקודה.

למרות שהרשויות היו מעורבות, למרות שהיה ידוע שההתעללות קשה וממושכת — הנשים קוטלגו כרוצחות, נשפטו כרוצחות, ונענשו כרוצחות.

כן, וזה מה שהכי טילטל אותי. אין שום הכרה, הבנה או לקיחת אחריות על סיפור החיים שלהן. הן נשארו לבד. בשיחות שלנו הן כל הזמן שאלו אותי — איפה העובדות הסוציאליות שטיפלו בנו? איפה הרופאים שראו אותנו מאושפזות אחרי עוד אירוע אלימות? איפה השוטרים והשופטים ששמעו וראו את התלונות על אלימות? כולן ביקשו ממני להשמיע את קולן ואת הסיפור שלהן, לא להסתפק במחקר אקדמי. סימונה מורי ממש אמרה לי — 20 שנה חיכיתי שמישהו יבוא לדבר איתי (מורי נידונה למאסר עולם בגין סיוע לרצח בן זוגה — א"ש). הרגשתי שיש לי אחריות לעשות משהו עבורן, אבל לא ידעתי מה ואיך. כשסיימתי את המחקר שלחתי אותו, עם תקציר, לנבחרות ולנבחרי הציבור. לשמחתי חברת הכנסת מיכל רוזין נענתה. הבנו שצריך לפעול בשני מישורים. לחתור לשחרור מוקדם של הנשים שמרצות את עונשן, ובמקביל לפעול גם לשינוי חקיקה עבור מקרים כאלו בעתיד. הצגנו את המחקר בוועדת חוקה והראינו שבמדינות אחרות בעולם יש הכרה משפטית בתסמונת האישה המוכה, מבינים שהנשים הללו נדחפו לבצע את המעשה הזה מתוך מצוקה עמוקה.

במדינות מסוימות נתפסת התעללות ממושכת כמקלה או אפילו פטרת מהדין. במדינות אחרות רצח בן זוג מתעלל נכנס תחת קטגוריה של הגנה עצמית. לא בישראל.

כדי שמקרה ייחשב להגנה עצמית בישראל, יש כמה קריטריונים, ביניהם קריטריון המיידיות. כלומר, התגובה צריכה לקרות ברגע שכן הזוג תוקף, ואז זה יכול להיחשב להגנה עצמית. בפועל זה ממש לא רלוונטי לאישה נפגעת אלימות. כשהגבר תוקף אותה היא לא תשיב לו, גם משום שאובייקטיבית, כוחו גדול משלה, וגם משום שסובייקטיבית היא מרגישה אפסית וחסרת ערך, בגלל תסמונת האישה המוכה.

תסבירי רגע מהי תסמונת האישה המוכה. זו כבר הפכה לקלישאה, ולכן כדאי בכל זאת להתעכב על המשמעות.

תסמונת האישה המוכה עוסקת במערכת זוגית אמביוולנטית, ומתאפיינת במנעד רחב מאוד של רגשות. יש אהבה וחיבה ודאגה ועם זאת, בגלל האלימות והפחד, יש גם שנאה, רתיעה, כעס.

דינמיקה מעגלית. מתיחות. קונפליקט אלים. פיוס. וחוזר חלילה.

זה נקרא מעגל האלימות. קשת הרגשות משתנה באופן מאוד קיצוני ומהיר בהתאם למצב הנוכחי בין בני הזוג. אם יש כרגע אלימות או שעכשיו הם במצב של פיוס, שזה ממש ירח דבש, והזוג מרגיש מאוהב. בשלב הפיוס נראה הרבה פעמים מתנות חומריות יקרות, התוקף מבקש סליחה, הוא מבטיח שזה לא יקרה שוב, והאישה רוצה להאמין שזה נכון. כאן גם נכנס עניין השאלה שחוזרת על עצמה — למה הן לא עוזבות. מחקרים מצביעים על כך שהאלימות הנפשית קשה אף מהפיזית. היא מרגישה שהיא לא שווה כלום. שהיא אפס. היא רוצה לצאת מהקשר הזה, אבל לא מאמינה שהיא מסוגלת. היא שואלת את עצמה — מי ייקח אותי לעבודה? מי ישכיר לי דירה? איך אגדל את הילדים? פעמים רבות נאמר לה שגם ילדיה לא אוהבים אותה, שהם מזלזלים בה, ויש גם כמובן את עניין התלות הכלכלית.

כמו כן, אין באמת לאן לברוח. הן פוחדות שהוא ימצא אותן, לא משנה היכן הן יהיו.

הנשים הללו מייחסות לבן הזוג שלהן תכונות של גיבור־על. אישה נפגעת אלימות מאמינה שלא משנה לאן היא תברח ומה היא תעשה, הוא ימצא אותה. דלאל סיפרה לי שגם אחרי מותו, הוא חזר לרדוף אותה בחלומות, היא היתה בטוחה כל לילה מחדש שהיא עומדת לקום שוב לסייט הזה. כל אחת מהן אמרה לי, בווריאציה שלה, הוא מת אבל אני מתתי איתו כל השנים הללו. זה הפצע האיום שהן נושאות איתן, כשהן עוברות מכלא אחד, כלא ההתעללות, לכלא שני, כלא פיזי.

המאבק נשא פרי — בשני המישורים. כמעט כל הנשים האמורות השתחררו מהכלא, והצעת החוק של מיכל רוזין עברה בכנסת.

כשהתחלתי את המחקר פגשתי שבע מתוך שמונה הנשים. הייתי איתן בקשר ופעלתי לשחרורן. מתוך השמונה, חמש השתחררו שחרור מוקדם, בעקבות התערבויות שביצעתי יחד עם מיכל רוזין, התערבויות שלא כללו תקשורת, אלא פגישות עם הסנגוריה, הפרקליטות, שב"ס.

לא תוכלי לנקוב בשמן.

לא. אני מחויבת לסודיות מולן ומול השב"ס. במקרה של שתי הנשים הנוספות, סימונה מורי ודלאל דאוד, ההתנגדות של הפרקליטות היתה אדירה, ואז הקמתי את מטה המאבק, יחד עם ספיר סלוצקר־עמראן ולואיז גרין ואיגוד הסיוע לנפגעות ונפגעי תקיפה מינית. סימונה ודלאל לא רצו להיחשף, אבל הבנו שכדי שהן ישחררו אנחנו נזדקק לקמפיין תקשורתי, והן שיתפו פעולה (דאוד שוחררה ביוני 2019, לאחר שריצתה 18 שנות מאסר מתוך 24 שנגזרו עליה. מורי, שנידונה למאסר עולם, שוחררה בספטמבר 2019, לאחר שריצתה 22 שנות מאסר — א"ש). גם במישור המשפטי חלה התקדמות בעקבות ההתערבות שלנו. נכנס תיקון לחוק העונשין שקובע שעונשו של מי שהוביל למותו של מי שהתעלל בו באופן מתמשך, יוגבל ל-15 שנה. אנחנו ביקשנו עשר שנים. במשרד המשפטים דרשו 15 שנים. זה לא מושלם, אבל מובן שזה עדיף ממאסר עולם. התיקון הזה לחוק, אף שהוא לא חל רטרואקטיבית, שירת את המאבקים לשחרור הנשים שהיו עדיין כלואות ומרביתן כבר ריצו יותר מ-15 שנים, והוא יעמוד למבחן בפעם הבאה שבה יקרה מקרה כזה.

בסופו של דבר מדובר בנשים נורמטיביות. הן לא פושעות. הן לא רצחו עבור בצע כסף או מפני שהן חיילות בארגון פשע. למרות זאת, מתייחסים אליהן ככאלה. אחת מהן אמרה לך "חקרו אותי כמו שחוקרים עבריינים".

המשטרה ומערכת המשפט לא משכילות להבין מה עומד מולן. אין שום הכרה בהיסטוריה שלהן, בהתעללות שעברו. אין שום ניסיון או רצון להבין את זה. גם כששופטות כמו דורנר או ארבל מנסות לעורר את זה, הן בדעת מיעוט ולא זוכות לבמה ראויה. פניתי עם המחקר הזה גם לארגוני הנשים הגדולים. מוויצו שמעתי לתדהמתי כל מיני מסרים כמו שזה מאוד מורכב, מאוד קשה לעיכול. הייתי מצפה מארגוני נשים כמו ויצו ונעמת שיתגייסו לטובת הנשים הללו, שיסבירו לרשויות ולציבור מדוע המקרים הללו התרחשו, אבל זה לא קרה. למעשה, עד שאיגוד מרכזי הסיוע לנפגעות ונפגעי תקיפה מינית הצטרף אלינו למאבק לשחרור דלאל וסימונה, לא היתה הכרה ותמיכה מצד שאר הארגונים באוכלוסייה הייחודית הזאת. במאבק לשחרור דלאל פניתי לארגוני נשים מהמגזר הערבי ורציתי לגייס אותן, הן נמנעו, בדיוק מאותה סיבה ועם אותה תגובה — זה מאוד מורכב, הציבור לא יכול לקבל את זה.

קיימת רתיעה מהסיפורים הללו.

רתיעה עמוקה. זה קשור לאופן שבו הרשויות מתייחסות לנשים האלה, לאופן שבו הסיפור שלהן מתווך על ידי התקשורת.

אנחנו מזדעזעים כאשר אישה נרצחת, אבל הסיפורים הללו מותירים אותנו אדישים. אף שעקרונית, זה אותו סיפור. רק הסוף שונה. אישה עוברת התעללות ממושכת. כשהתעללות מסתיימת במותו של הקורבן אנחנו נחרדים, וכשהיא מסתיימת במותו של התוקף, קשה לנו לחוש אמפתיה או להזדהות.

יש רתיעה מנשים אלימות, שלא זאת בלבד שהן אלימות, הן אלימות כלפי גברים. קל לנו לגלות אמפתיה כלפי דמות שהיא קורבן, אבל לא כלפי אישה שהפכה למקרבן. המשטרה ובתי המשפט מתייחסים אליהן כאל עברייניות, התקשורת מציגה אותן כרוצחות. את יודעת כמה פעמים שאלו אותי אם אני לא מפחדת ללכת לראיין אותן? נו באמת. כולנו שבויים בתוך מנגנונים שמחנכים אותנו מגיל אפס, ואישה שמפגינה אלימות כלפי גבר מערערת את המוסכמות הללו. זו בדיוק התפיסה שיצרה מקלטים לנשים מוכות ולא מקלטים לגברים אלימים.

חלק ממעשי הרצח הללו אכזריים. אולי זה קשור. כשהמעשה כל כך ברוטלי, קל לנתק בינו לבין הנסיבות, וקשה יותר להסתכל עליו כעל תוצר של שנים ארוכות של התעללות.

אין ספק שזה בעוכריהן. מי שקורא את פסקי הדין בעניין חלק מהנשים הללו, יכול לראות שחלק מהן ירו או דקרו את בן הזוג עשרות פעמים. לנו, כאנשי טיפול בנשים נפגעות אלימות מאוד ברור למה זה קרה. הן נמצאות במצב נפשי קיצוני מאוד. בדרך כלל המעשה עצמו מגיע אחרי שהיה אקט אלים שחרג מרפרטואר האלימות עד כה. קרה משהו שלא קרה קודם. בסיפור של דלאל, למשל, זה קרה אחרי שבן זוגה הפנה, לראשונה, את האלימות כלפי הילדים. דלאל חזרה מבית החולים עם תינוק בן יומו, בן הזוג שלה היה שיכור, הוא רצה לקיים איתה יחסי מין, היא לא רצתה ואז הוא פשוט לקח צלחת מלאה אוכל והטיח אותה בפני התינוק בן היומיים. היא אמרה לי — לא היה אכפת לי שיאנוס אותי, הוא אנס אותי כבר אלף פעם, אבל כשהוא פגע בתינוק לא יכולתי יותר. תמיד יש אירוע שמכניס את האישה לטלטלה. בנוסף, יש את העניין הזה שבן הזוג מסוגל לכל, שיש לו כוחות על, שגם אם אירה בו 50 פעם לא אצליח להכניע אותו.

החלק הקשה ביותר בעבודה שכתבת, מבחינתי, היה זה שעסק בילדים. רבות מהן אכן ביצעו את המעשה הזה כאקט של הגנה על הילדים. היא מגנה על ילדיה, והמחיר הוא שהם לא יהיו חלק מחייה והיא לא תזכה לגדל אותם, משום שהיא בכלא.

הרצון הזה להגן על הילדים, להישאר עם הילדים, היה גם הוא בעוכריהן, משום שהוא גרם להן, בחלק מהמקרים, לכפור באשמה או לשקר בחקירה. דלאל כפרה באשמה, ולימים ביקשה משפט חוזר לאחר שהודתה. ענה לה השופט אליקים רובינשטיין — שיקרת למערכת המשפט וביזית אותה. סליחה? תסתכל רגע על מה שקרה. בן הזוג שלה פגע בתינוק בן יומו. מדהימה בעיניי ההתעלמות ממה שהן עברו. רק השורה התחתונה נחשבת. ואגב, הילדים של כל הנשים שפגשתי מצויים בקשר הדוק איתן. למה? כי הילדים יודעים טוב מאוד מה היה בבית. הם זוכרים היטב מה האמהות שלהם עברו.

איך הן תופסות את עצמן? את המעשה שלהן?

הן חשות בושה ואשמה, אבל כולן אמרו לי, בלי יוצאת מהכלל, אם היינו חוזרות לאותו רגע לא היה קורה משהו אחר. זו היתה דרך ללא מוצא. לא היתה ברירה. לא רק בגללי, גם בגלל הילדים. הן מרגישות שהן הצילו את הילדים שלהן. לצד הכאב, המורכבות, המחיר העצום שהן שילמו הן חשות גם הקלה. סוף־סוף אין מי שרודף אותן. אחד הדברים הכי אבסורדיים שהן אמרו לי הוא שרק בכלא הן סוף־סוף הרגישו מוגנות. בטוחות. הרגישו שהן יכולות לקום בבוקר בשקט, בלי לשאול את עצמן אם ישרדו עד הלילה.

ועדיין, קשה להן עם התיוג שלהן כרוצחות.

מאוד. סימונה ודלאל כאבו מאוד את ההתייחסות התקשורתית. "רוצחת בעלה השתחררה מהכלא". הן כל הזמן אמרו אני לא רוצחת. הורשעתי ברצח אבל אני לא רוצחת. הן באמת נשים נורמטיביות. זה הכאיב להן ופגע בהן, ולכן אני מקפידה על הטרמינולוגיה הזאת, כי גם אני לא תופסת אותן ככאלה. הן לא רוצחות, וכשאנחנו מכנים אותן רוצחות אנחנו דוחים אותן מעלינו, כחברה, ולא מכירים בסיפור החיים שלהן. אגב, משום שכולן השתחררו שחרור מוקדם ולא ריצו את מלוא תקופת המאסר שלהן, הן נחשבות עכשיו אסירות ברישיון. זה אומר, בין היתר, שהן צריכות להיות במאסר בית כל יום, מעשר בלילה עד שש בבוקר, הן לא יכולות לנסוע לשום מקום, ודאי שלא לצאת מגבולות המדינה. כל מקום שהן רוצות לעבוד בו צריך לעבור את אישור הוועדה. אחרי השחרור של סימונה, מירי מסיקה שהתרגשה מהסיפור שלה הזמינה אותה להופעה — אבל ההופעה מסתיימת אחרי עשר בלילה. סימונה הגישה בקשה לוועדת השחרורים, ודווקא קיבלה תשובה חיובית — אבל התשובה הגיעה אחרי ההופעה. הן לא נשים חופשיות. הן כל הזמן כפופות לאישורים, וזה עוד משהו שכוכל אותן, פיזית ונפשית.

את נמצאת בקשר עם מרביתן. איך הן מגיבות בכל פעם שרצח אישה עולה לכותרות?

כשאישה נרצחת הן מושבתות לכמה ימים. קשה להן מאוד. כמו כל אדם שסובל מפוסט־טראומה, הן חוזרות לסיפור שלהן, הן חיות שוב את הפחד, את הכאב, את החרדה, הן סובלות מסייטי לילה, מרעידות בגוף. הן מרגישות שזה הסיפור שלהן. הן לא מרגישות אמפתיה. הן מרגישות הזדהות מלאה.

עוד אנו מדברות, ואני רואה שרוצחה של דיאנה רז משנה גרסה וטוען שזו היתה הגנה עצמית. אין מילים.

אותי בכלל הטריף שביום הרצח נתנו לו את הבמה לטעון לאי־שפיות. הבן־אדם התקשר להורים שלו שיבואו לקחת את הילדים, התקשר למפקד שלו במשטרה — זה בן אדם שפועל באי־שפיות? גם בסיפור של שירה איסקוב — התעסקו בשאלה אם היא תקבל גט או לא. זה הזכיר לי איך דלאל היתה מתחננת בפני בית הדין השרעי שיגרשו אותה מבעלה, היא הלכה לשם שוב ושוב ופשוט התחננה על נפשה, לשווא. סליחה, אנחנו באמת דנים בשאלה אם שירה איסקוב תקבל גט מהאדם שניסה לרצוח אותה? מה זה? ועוד הציעו לו, לאביעד משה, עסקת טיעון. את חושבת שלמישהי מהנשים האלה שדיברנו עליהן הציעו עסקת טיעון? במהלך המאבק של סימונה הראיתי רשימה ארוכה של גברים רוצחים שזכו לעסקת טיעון, בהם הרוצח של תהילה נגר. אבל לאף אחת מהנשים האלה לא הציעו למה?

שתינו יודעות את התשובה. איזה ייאוש.

ממש. הן כל הזמן אומרות לי "שום דבר לא השתנה. לא המי־טו ולא כלום". הן צודקות. 20 שנים עברו ושום דבר לא השתנה. הרגע סיימתי שיחה עם אישה שפנתה אליי דרך פייסבוק, יש איום על חייה ועל חיי ילדיה, גם היא קיבלה צו הרחקה, והיא מספרת לי שהצו לא נאכף. היא מפחדת כל כך, ולא מתייחסים לזה — בדיוק מה שקרה לסימונה ולדלאל לפני 20 שנה. הרשויות לא למדו לתת מענה ראוי ומועיל יותר.

מה אפשר היה לעשות? לאיזה מענה היית מצפה מהמדינה?

למשל, להצמיד לצו הרחקה, שהוא בסך הכל דף, גם אזיק אלקטרוני, כדי שיהיה אפשר לעקוב אחרי הגבר המתעלל. כמו לקבוע שאדם שהורשע בעבירות אלימות יחויב לעבור טיפול ושיקום במסגרת ראויה ומותאמת, במקום שיבצע עבודות שירות או ירצה מאסר של כמה חודשים. יש תוכנית שלמה שהגישו ב-2014 ואושרה ב-2017 והיא אמורה לתת את המענים הללו, אבל מטעמי תקציב היא תצא לפועל רק ב-2024. מה יהיה עד אז? יש במדינת ישראל כ-20 מקלטים לנשים נפגעות אלימות. המקלטים האלה מלאים, עם רשימות המתנה ארוכות, ודאי עכשיו בתקופת הקורונה. לעומת זאת יש כחמישה הוסטלים לגברים אלימים — הם לא מלאים בכלל. למה? יש כל מיני סברות — ובהן ההערכה שהשופטים והמשטרה כלל לא יודעים על קיומם של ההוסטלים האלה. הרבה פעמים בהרצאות שלי אומרים לי שנשמע שאני ממליצה לנשים לא ללכת למשטרה, ולא להתלונן. מהחוויה שלי עם נשים נפגעות אלימות שאני מטפלת בהן, גם אם הן הולכות למשטרה, לצערי הרב זה כמעט לא עוזר. לרוב אפילו להפך. כשבן הזוג מגלה ההתנהגות האלימה שלו רק מסלימה, והן חוטפות.

מה את ממליצה להן לעשות?

אני ממליצה על עמותות. הן נותנות לנשים שרוצות להיחלץ מקשר כזה מענים וכלים הרבה יותר טובים מהרשויות.

בסופו של דבר, כמעט כל הנשים הללו שוחררו. אחת נותרה מאחור. בואי נדבר על אריקה פרישקין. היא עדיין בכלא. בקשת החנינה שלה מהנשיא נדחתה.

אריקה היא נפגעת אלימות קשה ומתמשכת מצד בן זוגה. היא הביאה למותו לאחר שהמדינה הפקירה אותה פעם אחר פעם. היא התלוננה במשטרה 12 פעמים. היא פנתה לרווחה עשרות פעמים. היא אפילו שהתה במקלט לנשים נפגעות אלימות שלוש פעמים. היא ברחה מפניו שוב ושוב, ובכל פעם הוא הצליח להחזיר אותה אליו. אריקה ריצתה כבר 18 שנים מתוך 30 השנים שנגזרו עליה, אבל לצערי הנשיא ריבלין, שמנסה לצייר עצמו כאוהד נשים ומתנגד לאלימות במשפחה, החליט לסרב לבקשת החנינה שלה. הוא הזמין אותה להגיש בקשה נוספת בעוד חצי שנה, וזו סוג של תקווה, כי בעיקרון דחיית בקשת חנינה לא מאפשרת להגיש בקשה נוספת. הטענה שלו היתה שהיא לא עברה מספיק שיקום, שהוא רוצה לראות שהיא משקיעה ומתקדמת. אני לא יודעת מי יעץ לו אבל זה אבסורדי לחלוטין, משום שבגלל הקורונה הפעילות הטיפולית והשיקומית בכלל מוקפאת ולאריקה אין אפשרות להוכיח את עצמה כפי שהתבקשה. אריקה שילמה את חובה לחברה. בהינתן סיפור חייה הקשה והנסיבות האיומות שבהן פעלה — 18 שנות מאסר הן עונש הרבה יותר ממספיק. נמשיך ללוות אותה ולהיאבק למענה. לא נוותר.